

تجسمی

مرگ بر سر دیوار

نقاشی دیواری در انقلاب

وقتی دیوارهای آجری، تابلوی مبارزه شدند

محمدتین

اشاره:

مرگ بر شاه، درود بر خمینی... این عبارات تنها بر سر زبان‌ها نمی‌آمد. آن روزها، یعنی کمی قبل از پیروزی انقلاب، بر تمامی دیوارها اعم از دیوار منازل، ادارات و مغازه‌ها این جملات را با هر رنگ و اندازه‌ای می‌دیدیم. نوشتن این عبارات، کوچک و بزرگ نداشت، دانش‌آموزان، دانشجویان، مردم عام و خاص، همه و همه با شور و اشتیاق ویژه و حتی در بدترین شرایط و هراس‌انگیزترین لحظات (حکومت نظامی) به این کار می‌پرداختند، اما کم‌کم دیوارها تنها میزبان شعارها نبودند، بلکه تصاویر هم جای خودشان را روی دیوار پیدا کردند؛ نقاشی‌های مفهومی که هر کدامشان دنیایی حرف و حدیث داشتند و می‌توانستند محرک مردمی باشند که با اندیشه‌شان می‌رفت تا انقلابی خلق شود.

هنری به شکل‌گیری اصولی این حرکت کمک کرد و باعث تأثیرپذیری دقیق و سطحی از مکتب نقاشی دیواری انقلابی مکزیک و الگوپردازی از جنبه‌های صوری آثار آنان شد.^۱ هر چند در این آثار ضعف‌هایی به چشم می‌خورد که به عدم شناخت و دستیابی به اهمیت زبان نو در نقاشی معاصر و کاربرد آن در مضامین و محتوای آثارشان برمی‌گشت، اما با این حال نقاشانی در سال‌های اول انقلاب به طراحی و نقاشی دیوارهایی با مضمون‌های انقلابی و مذهبی پرداختند. «هانیبال‌الخاص با تعدادی از شاگردانش مؤسس

و پایه‌گذار این جریان زودگذر بودند که دیوارهایی را در لانه جاسوسی آمریکا و ترمینال جنوب خزانه تهران با موضوع‌های ضدامپریالیستی به تصویر کشیدند. در این رابطه می‌توان از نقاشانی چون مسعود سعدالدین، منوچهر منورزاده، نیلوفر قادری‌نژاد، بهزاد دبیری، امیر زرقام و رضا دوست هم نام برد.^۲

اما با گذر زمان و با وجود آن‌که در عرصه نقاشی دیواری، استعداد‌های نومایه‌ای شکوفا شدند که به اهمیت و لزوم شکل‌گیری جدی‌تر و آگاهانه نقاشی دیواری و توسعه آن پی بردند، چرا شاهد بروز این هنر در مقاطع، عرصه‌ها و دیگر جریان‌ات جامعه نبوده‌ایم؟ عبدالمجید حسینی‌راد یکی از هنرمندان این عرصه در نشست هم‌اندیشی هنرهای شهری و دفاع مقدس، در بیان چرایی این مسئله می‌گوید: «در سال‌های پیش از انقلاب آثار حجم و نقاشی دیواری را به صورت محدودی می‌دیدیم، اما بعد از انقلاب این آثار بیشتر شد و یکی از دلایل آن ساختار اجتماعی حاکم بر جامعه بود، چرا که گروه‌های مردمی زیادی در انقلاب شرکت کردند که هم‌زمان با انقلاب، نقاشی‌های دیواری را به صورت فی‌البداهه روی دیوارها می‌کشیدند.»^۳ در حقیقت تصاویر منقوش بر دیوارها از افکار، آمال و عقاید ملت نشأت می‌گرفت، حتی در برخی تصاویر حس انزجار و بیزاری از حکومت حاکم موج می‌زد. در این بین نقش حکومت‌های مداخله‌گر و سلطه‌جو در نقاشی‌های دیواری پررنگ‌تر و در پاره‌ای از تصاویر با به‌کارگیری بعضی نمادها از شیاطین و... ماهیت این دُول به ظاهر قدرتمند به خوبی نمایان بود، اما با شروع جنگ تحمیلی، نقاشان گام‌های جدی‌تری برداشتند و در شهرهای نزدیک

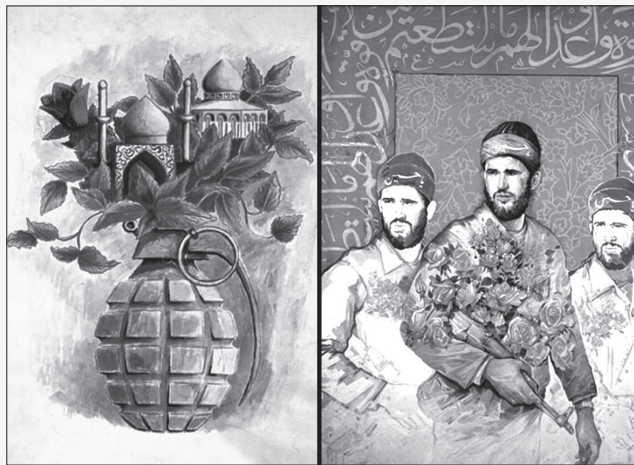
نقاشی دیواری به عنوان یکی از اشکال هنری در طول تاریخ، همواره از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است و تأثیر آن بر زندگی بشر از گذشته تا به حال به حدی مانی و پایدار است که به جرئت می‌توان اظهار داشت کمتر رشته هنری چنین اثری را ایفا کرده است. در حقیقت اکثر رشته‌های هنری در مقاطعی از تاریخ و به حکم ضرورت و شرایطی خاص شکل گرفته و در مقطعی دیگر از بین رفته یا اهمیت و کاربرد خود را از دست داده‌اند، اما نقاشی دیواری به عنوان هنری پایدار همچنان تأثیر عمیق خود را بر جوامع انسانی حفظ کرده است. این هنر که از دیرباز دارای تعریفی بوده، از نظر کارشناسان و صاحب‌نظران «تصاویری را شامل می‌شده که از سوی هنرمندان و بر اساس دیده‌ها، شنیده‌ها و تخیلاتشان در دوره‌ای که هنوز عکاسی وجود نداشته، بر روی دیوارها کشیده می‌شده است.»^۱

«ولی در زمانی که نقاشی دیواری غرب، پس از رنسانس متأثر از مکاتب هنری مختلف، مسیر خود را طی می‌کرد، این هنر در ایران تحولات چشمگیری نداشت و متأسفانه این رکود تا اواخر دوره زندیه و افشاریه به طول انجامید، اما مجموعه شرایط سیاسی و فرهنگی دوره قاجاریه، منجر به شکل‌گیری ضعیفی از نقاشی دیواری در فضاها و اماکن مجلل سران قاجار و همچنین نقاشی پرده‌های قهوه‌خانه‌ای در اماکن عمومی و مردمی شد.

با وفاداری به طبیعت و پیروی از نقاشی‌های اروپایی که مهم‌ترین اصل کاری به شمار می‌آمد، اما با روند نوسازی و صنعتی شدن در عصر پهلوی که وسایل ارتباط جمعی هم پای خودشان را در بین مردم باز کردند، هنر نقاشی دیواری دچار تغییراتی شد. در همین عصر یا ارتقای سطح آگاهی هنرمندان این رشته، موضوعات نقاشی دیواری، دید وسیع‌تری پیدا کرد. کنار آمال و علایق ملی، اعتقادات مذهبی و داستان‌های حماسی مذهبی از جمله شاهنامه فردوسی و... نقاشی‌هایی متأثر از معماری‌های جدید شهری و نقاشی‌های نوین اروپایی دیده می‌شد. «بازتاب این تغییرات بر نقاشی دیواری قبل از انقلاب در آثار هنرمندانی چون محمدحسین شیدل، چنگیز شهباق، آذر رسمی، محمدرضا و کیلی، مسعود عربشاهی و منصور دولو یافت می‌شد.»^۲

شرایط سیاسی مذهبی و فرهنگی اجتماعی که در سال‌های اول انقلاب اسلامی ایران ایجاد شد، شور و شوق خاصی را میان نقاشان جهت طراحی نقاشی دیواری در اماکن و به ویژه معابر عمومی و پر از ازدحام شهری با موضوع‌های روز انقلاب به وجود آورد. «این موج سیاسی مذهبی جامعه

شرایط سیاسی مذهبی و فرهنگی اجتماعی که در سال‌های اول انقلاب اسلامی ایران ایجاد شد، شور و شوق خاصی را میان نقاشان جهت طراحی نقاشی دیواری در اماکن و به ویژه معابر عمومی و پر از ازدحام شهری با موضوع‌های روز انقلاب به وجود آورد.

به جبهه‌ها شروع به فعالیت کردند. طبق گفته عبدالحسینی راد، «این نقاشی‌ها روی مردم و رزمندگان تأثیرگذار بود و جو عمومی را برای حمایت از رزمندگان و روحیه دادن به آن‌ها و مردم به وجود می‌آورد. البته در پایتخت هم نقاشی دیواری همین فرهنگ مقاومت را ترویج می‌داد. بر همین اساس از زمان شروع انقلاب اسلامی، چهره‌های شهدا در سایز بسیار بزرگ روی دیوارها نقاشی می‌شد تا حضور این شهدا ناخودآگاه، حضوری دائمی در منظر چشمان همگان بوده و ملت همواره به یاد آن‌ها باشند.»^۶ این شکل چهره‌پردازی، یکی از موفق‌ترین و کارآمدترین نوع نقاشی دیواری در ایران به شمار می‌رفت.

گویش القایی دارند. از طرفی اگر در جامعه باور معنوی وجود داشته باشد، حتی اگر اثری هنری، ضعیف باشد، با باور مخاطب تقویت می‌شود و در نهایت تأثیر مثبت می‌گذارد، اما هم اکنون اتمسفر فرهنگی جامعه تغییر کرده و باید آرمان‌هایمان با ابزار امروزی حفظ شود، پس نمادها می‌توانند آرمان‌ها را حفظ و نگهداری کنند که این امر تنها در عالم هنر متجلی می‌شود و باید برای حفظ باورهای معنوی، حس را تحریک کرد.»^۷ در حال حاضر اتمسفر فرهنگی جامعه تغییر کرده و باید مطابق با ذائقه‌ها به خلق اثر و هنر پرداخت، اما این حقیقت و قاعده ما را به کدام سمت و سو می‌کشاند؟! در شرایط فعلی بهترین نقاط شهر در اختیار تبلیغات تجاری قرار دارد. پس بر کدامین دیوار شهر، باورها و ارزش‌هایمان ماندگار می‌شوند؟ اگر چه با دیدی خوش‌بینانه می‌توانیم بگوییم مکتب دیوارنگاری مختص انقلاب و دفاع مقدس داریم، اما به کیفیت آن توجهی داشته‌ایم؟! و این گونه است که تمامی صاحب‌نظران بی‌هیچ شکی اعتقاد دارند بهترین هنر شهری کشورمان متعلق به دوران انقلاب و جنگ بوده؛ چرا که همه با احساس مسئولیت و غیرت و وطن‌دوستی، آثاری را خلق می‌کردند که بعدها شاهکار به شمار می‌آمد.

اما کفش‌چیان مقدم، مدرس دانشگاه، بهترین هنر شهری را متعلق به دوران انقلاب و جنگ دانسته و معتقد است: «در آن دوران همه به لحاظ مسئولیتی که داشتند، همه چیز را به سمت غیرت ملی و ... سوق می‌دادند، اما در حال حاضر شرایط این گونه نیست و امروز هیچ تجلی از آن ارزش‌ها را در دیوارنگارها نمی‌بینیم. متأسفانه آثاری که امروزه خلق می‌شوند، به دست هنرمندان ضعیف کار شده‌اند و هنرمند شاخصی بر این موضوعات کار نکرده است.»^۷

آقای قلی‌زاده یکی دیگر از کارشناسان هم با انتقاد از این که چرا نقاشی دیواری لانه جاسوسی پاک شده، عقیده دارد: «اگر این اثر باقی می‌ماند، یکی از ماندگارترین نقاشی دیواری‌های تاریخی می‌شد. پس در شرایطی که برخی دولت‌ها همچون آمریکا، برای تمامی جنگ‌های خود مانند ویتنام و کره، یادمان‌های بسیاری در محیط‌های مختلف شهری خود ساخته و حجم‌های برجسته‌ای از سربازان خود را در میادین و اماکن مختلف قرار داده‌اند و با تمام شیطان‌گری خود، از هیچ، برای خودشان فرهنگ می‌سازند، این پاک کردن آن‌ها چه سودی می‌رساند؟»^۸

دیباچ، صاحب‌نظر دیگر است که از نظر وی «اگر تصاویری را در ابعاد بزرگ روی دیوار نقاشی کنند، این تصاویر تأثیر خود را بر مخاطب می‌گذارند و نوعی

با شروع جنگ تحمیلی، نقاشان گام‌های جدی‌تری برداشتند و در شهرهای نزدیک به جبهه‌ها شروع به فعالیت کردند. این نقاشی‌ها روی مردم و رزمندگان تأثیرگذار بود و جو عمومی را برای حمایت از رزمندگان و روحیه دادن به آن‌ها و مردم به وجود می‌آورد.

پی‌نوشت‌ها:

۱. سایت TRTword، مقاله هنر نقاشی دیواری در ترکیه.
۲. سایت Forum.patoghu.com؛ سیری در نقاشی دیواری ایران.
۳. همان.
۴. www.idoir؛ تاریخچه نقاشی دیواری.
۵. خبرگزاری قرآنی ایران.
۶. سایت گوگل، امروز هیچ تجلی از دفاع مقدس در دیوارنگارهای شهر نمی‌بینیم
۷. مصاحبه کفش‌چیان مقدم در نشست هم‌اندیشی هنرهای شهری و دفاع مقدس؛ سایت گوگل.
۸. خبرگزاری قرآنی ایران.
۹. مصاحبه با صاحب‌نظران و کارشناسان هنر در نشست هم‌اندیشی هنرهای شهری و دفاع مقدس؛ سایت گوگل.